

Ajalehes *Virulane* järjeloona ilmunud Abhaasia Estonia küla asuniku Johan Pihlaka (1861–1915) järjekordne „Kirjad Kaukasiast”, järg 1906. aastal ajalehes *Virulane* ilmunud kirjutisele „[Kirjad Kaukasiast](#)”. Põhjalik ülevaade Kaukaasia rahvastest ja ajaloost. Poisikesepõlve Kaukaasia-igatsus. Rae valla kooliõpetaja H. Stimberg. Kaukaasia rahvad. Gruusia riik ja tema ajalugu (pikem ja põhjalikum kirjeldus). Kartveeli hõimud (s. o. Gruusia rahvad). Armeenias riik. Kaukaasia keeled. Pärirahvaste kombed. Linnapilt Kaukaasias. Naiste kohtlemine Kaukaasia eri rahvaste juures. Tšerkessid. Lesgiinid. Osseedid. Tšetšeenid. Kabardiinid. Kurdid. Tatarid. Jeziidid. Teised, väiksemad rahvad. Veritasu. Venelased. Svanid. Abhaasid. Guriid. Megrelid. Kaukaaslaste külad ja toit. Põlluharimine. Võõrustamine. Johan Pihlaka poja mõrvamine; mõrtsukas Abhaasia eesti asunik August Soosaar. Digiteeris A. Aule, kirjaviis muutmata.

Virulane (nr. 177), 7. august 1910, lk. 1–2

Kirjad Kaukasiast.

Joh. Pihlakas.

Kui omal ajal külakoolis käisin ja selleaegne, mulle unustamata Rae koolmeister H. Stimberg (Jüris) geografia õpetunnis wõeramaade ja Kaukasias pilwipillutawatest mägedest jutustas — oli poisikese imestus piirita. Olin ju peale Jüri kiriku torni Tall. Olewiste torni kõige kõrgemaks pidanud! Wiimane olnud (nagu sauna taat seletas) kord küll weel kõrgem, aga pilwed paiskanud tüki otsast maha — selge tõendus, et kõrgemat kohta ilmas olla ei wõigi. Ja nüüd, räägib koolmeister, et mäed mitu wersta kõrged on ja pilwedest läbi ulatawad?! Siis olla Kaukasias weel ligi sada rahwast, igal rahwal ise keel jne. Mis rahwad need kõik peaks olema, ehk kes nõndapalju keeli jõudis teha? Küllap mõned rahwad seal ikka koera-koonumehed wõiwad olla . . . Kui ometi sinna saja rahwa maale saaks minna ja mägede otsast, kuhu wist kõiki kirikute tornid paistawad — pilweid käega katsuda! . . . „Jah, seda ma kord teen ja wõtan kelgugi kaasa”, oli otsus. Kui juba teisesauna keldri katuselt lõbus on liugu lasta, mis siis weel sealt! Aga lumi on üksi ülewel ja kelk jääks allpool kinni? Pole wiga: ma mõtlen isewärki ratastega kelgu wälja — Limu ja Pajupea küla poisid hoidku aga alt ära, kui Waskjala poiss rataskelguga Ararati wõi Elbruse tipult pealtpoolt pilwi alla sõidab . . . —

Aeg tuli — maa ja mere peal
Silm mõnda seletas —

seletas ka Kaukasiat tema saja rahwaga ja kõrgete mägedega, kuid siis oli poisist juba mees saanud, kellelt aeg lapsepõlwe ladusad lootused kõige rataskelkudega ära oli wiinud ja mehe fata-morgana pettepillidest ja unistuste udu-ringist elutõe peegli ette paigutanud. Koerakoonlastest polnud jälgegi leida, kuid sympatilisest mõju ei suutnud Kaukasias rööwihimulised rahwad enda iseguse ilmawaatega ka kaugeltki awaldada. Ja sealse mägede otsa minek

pole sugugi nii hõlbus, nagu wahest Tallinna Toome-mäele „kiwimuru künkale” astuda, waid kas hoopis wõimata ehk paiguti ainult kõige suurema wae-waga, elu kaalupeale pannes üksikutele wõimalik. (Ma mõtlen muidugi mägesid, millede kõrgust juba 4—5 wersta ja rohkem otsesihis ülesse mõedetakse). Liulaskmist tuleb ka ette, aga ilma kelguta ja — ilma tahtmata. Isegi kõige osawamal mägede ronijal juhtub kõigest ettewaatusest hoolimata wahest jalg wääratama, nii et keha tasakaalu kaotab ja allalangedes wiimase sõidu wiimase elu silmapilgul teeb . . .

Kaukasus on ja jääb, ilma et lapse wiisil imesid otsida tarwitseks, igale wõerale ja reisijale iseäraliselt huwitawaks kohaks, kus looduse ja mägede suurepäralisust kui ka rahwaste ja keelte mitmekesidust tõega imestada wõib. All orgudes igawene suwi üsna tropikalise loodusega; sealt kõrgemale kuni lume piirini leiame põhjamaa loodust — na kewade wõi sügise taolist, kuna mägede harjal pilwede wallas ja kõrgemal, kuulsa pakase taadi talus igawene lumi ja tali walitseb, nii et waatlejal alati kõik neli aastaaega silmade ees on. — Mägedest, loodusest, eestlaste Suhumi asumisest ja elukorrast kirjutasin juba 1906. a. kodumaal olles pikemalt (*Wir. nr. 205—222*). Praegune kirjeldus on õieti ülemal tähendatud kirjelduse II. osa ehk järg, mis warem kaduma sai ja nüüd jälle kodumaal olles uueste kirjutan. Mis endises kirjas öeldud, ei korda ma enam, waid lähen jutustamisega edasi, Kaukasia rahwaste, kombete ja iseäralduste peale pilku heites ja lühidalt ette tuues, mis ehk lugejatele kuidagi huwitaw wõiks olla. —

Kaukasust nimetatakse piltlikult sajarahwa maaks, mis nimetus mitte just suur liialdus ei ole. Rahwaid elab siin tõeste wäga palju, ja keeli tundub rohkem, kui kord nelipühil Jerusalemmas ehk kusagil mujal. Sisserännanutest olgu nimetada: wenelased, eestlased, sakslased, bulgarlased, moldawlased, greeklased, türklased, perslased, vähemal arwul weel poolakad, lätlased, juudid, mustlased j. m. Pärirahwaid arwatakse 50 ümber; peale selle on weelgi wäikesi eraldatud suguharusi, kes keele- ja meelepoolest mõnest teisest rahwast õige pisut lahku lähewad, siiski ise nime kannawad. Sinna juurde weel kõigist maadest kogunud üksikud elanikud ja reisijad arwata — tõuseb rahwasugude arw tõeste umbes saja ümber. Suurem osa pärirahwaid loetakse kahte suurde sugukonda, a) grusia rahwad: grusinid, imeretinid, mingreelid, guriid, swanetid, lasid, adsharid j. m. m., kellede keeled enam vähem sugulased; b) tsherkessi rahwad: tsherkessid, tshetsshentsid, kabardinid, awarid, kumõkid, ossetinid, lesginid, ingushid, abhasid, udinid j. m. Kolmandaks on tatarid ja nende sugurahwad: nogaid, kurdid j. m. neljandaks armenid — õiete siis neli suuremat rahwaste liiki, kes ühestteisest keele ja kõige poolest täitsa eraldatud on. Weel on wäiksed rahwad, hewsurid, tushinid ja pshawid, kelledest õiete ei teata, mis kännust nad on. Igal rahwal ise keel (ehk vähemast murrak) ja kombed. Ka riietest, keha ja näolaadist wõib harjunud silm suuremat osa rahwaid ühest-teisest ära tunda. — Grusinlasi ja armenlasi loetakse Kaukasia pea rahwasteks, keeli pea keelteks. Kes teisest rahwusest wõerast keelt õpib, õpib kõigepealt grusini, lõuna piiril armeni keelt. Need on wanad haritud keeled, kirjandusepoolest rikkad. Wene keelt mõistetakse wähe. Tutwustame nendega ka ajalooliselt weidi lähemalt.

Endine kuulus Grusia riik — ka Georgiaks ehk Swanetiaks nimetatud — on osa praegusest Kutaiisi ja suur jagu Tiflisi kubermangust 40 000 ruutwersta suur (umbes Liiwi kubermangu suuruses), ja seisis kahest riigist koos: Kartalinia (päris Grusia) ja Kahetia. Wiimane oli ajuti ise kuningriik. Wanemad teated kartwellide (grusinlaste) üle algawad juba Noa pojast Jewetist peale, on aga kuni Aleksander Suureni liig udused, legenda taolised. Grusia wanaegne pealinn on Mzhet (Мцхетъ); sealt 6 wersta oli weel wanem linn Kartli, kus kuningas peotäie kartwellide üle walitses, millest hiljem terwe Grusia Kartwelli ehk Kartalinia nime sai, mis Kahetia riigiga ühendatult ka Georgiaks ehk Swanetiaks hüüti ja mida praegu ühise Grusia nime all mõistame.

Kartwellide sekka rändanud wanade kirjade järel Juudamaalt Nebukadnetsari, Jerusalemma ärawõitmise ajal ärapõgenenud juudid, keda honnideks nimetatud (mitte keskaja tuntud hunnid) ja Persiast wäljaaetud Jebuside järeltulejad bunturgid (türklased wõi turanlased. Bunturk tähendab sõnasõnalt: piigikandja türklane), kes kuulmata metsikud olnud. Aleksander Suur wõitnud wiimased ära ja pannud Kartli kuninga poja Aso Mzheti linna esimeseks Grusia kuningaks. Riigikesed ühendati peagi ja hakati koos Kartaliniaks hüüdma, kuhu hiljem ka Kahetia külge liideti. — Esimeseks Grusia kuningaks loetakse õiete Aso järeltulijat Barnabast III. aastasajal enne Krist., kes riigi wõeraste wõimu alt iseseiswaks tegi, kubermangudesse jagas, uusi linnu ja kindlusi ehitas jne. Tema mõtelnud ka Grusini keele praeguse tähestiku wälja.

Virulane (nr. 178), 9. august 1910, lk. 1

2

I. aastasajal e. K. tungisiwad roomlased Kaukasiasse, ja sest saadik on grusinlaste üle kõigite kindlad teated olemas. 4. aastal. pär. Krist. oli Grusia Bisanthia ja Persia wahel alaliseks tüliõunaks, ja sattuski hiljem esimese mõju alla. 7—10 a. s. laastasiwad arablased ja Türgi sugu hasarid Grusiat. 10—12 a. s. iseseisaw, wägew riik. Dawid Uuendaja (1109—1126 laiendas Grusia piirid Mustast merest Kaspia mereni), kõige suurem õitse aeg kuninganna Tamara ajal 1184—1212. Langes 1221 Mongoli ikke alla, häwitati 1400 ümber Tamerlanist ära, sattus siis türklaste kätte ja lagunes õige wäikeseks. 17 a. s. laastasiwad siin perslased ja sundisiwad rahwast Muhamedi usku heitma. Hulgana wiidi rahwast Persiasse wangi; shah Abbas üksi wiinud 100.000. Wenemaa abiga wõitlesiwad kuningad Teimuras I. ja Iraklis II. Persia wastu südiste, kuid kuningas Georgi ei suutnud enam wõidelda ja heitis priitahtlikult Wene alla, mis järel Grusia 1801 ametlikult Wenemaa lahutamata osaks kuulutati.

27 kuningast oliwad Grusias paganad; 28-as Mirjam heitis ristiusku. Grusia ristiusu toojat naisapostlit Niinat austatakse wäga, peetakse otse pühaks. Ajalooliste teadete järele olnud Niina roomlane ja seisnud keiserinna Elena iseäralise hoolitsemise ja kaitse all. Warem olnud ta naisarst ja sattunud Italiast Greekasse rännates ühe keiserlikust soost naisterahwa Ripsine oman-

duseks. Wiimane põgenenud, teab mis põhjusel ühes Niina ja mitme teise naisterahwaga Greekast ära, kus nad laewaga üle Musta mere Kaukasiasse Armenia maale läinud. Sealne kuningas lasknud neid kui kristlasi hirmsal wiisil ära hukata; üksi Niina peasnud põgenema, ja läinud põhjapoole Grusia pealinna Mzheti, kus ta armuõpetust hakanud kuulutama. Alles kuuendal aastal läinud tal korda Grusia kuningaprouat ja seitsmendal (331) kuningat Mirjami ennast ristiusku pöördä.

Grusi tähtsamad jumalad oliwad tähendatud ajani: Armas (Persiast laenatud Ormuz), Saden (Rooma Jupiter), siis Gygi, Gaim ja Daman (Diana). Küll tuli ristiusk juba algusel Kaukasiasse — kuulutas siin ju apostel Simon Kanast armuõpetust, ja esimestel ristiusu tagakiusamise päewil põgenes seia, kui Rooma riigi kaugemasse osasse palju kristlasi, kuid esiteks ei ulatanud ristiusk Mustamere rannalt ligipeasemata mägede pärast kuigi kaugele, teiseks kadus seegi alaliste sõdade läbi pea täieste. Nii siis arwatakse öieti Niina tuleku aastat 324 Kaukasia ristiusu alguseks. Kuningas Mirjam saatnud peale ristiusku heitmist kahele korrale saadikud Greeka keisri juurde, kes preestrid rahwast õpetama saatnud. Selle kõige kohta on wäga palju liialdatud üleloomulisi lisandusi (legendasi) olemas, millest siin mõne rea huwitawamat näituseks toon:

Enne kui saadikud Greekast tagasi jõudnud, kukkunud ebajumalate Armasi ja Sadeni mäed suure mürinaga ümber, millede taha Kura ja Arakwa jõed suurt uputust sünnitades seisma jäänud; kuuldud suurt hädakisa jne. Niina hüüdnud: „Ärge kartke, mäed seisawad ikkagi wanal paigal, jõed jooksewad loomulikus sängis, ega pole ka hädakisa olemas; nähtaw mägede langemine tähendab ainult, et Grusias nüüd paganuse wõim on langenu; jõgede seis tõendab, et süüta laste ohwriwari enam ebajumalate altaril woolama ei saa, ja kisa on ainult kurjawaimude hädakisa, kes endi kadumist Grusias näewad.” — Saadikud jõudnud tagasi, ja toonud Greeka (Bisantia) keisri käest tüki Kristuse ristipuust, kaks lauakest, millede peal Önnistegija jalad ristilöödud ja tema kätest läbilöödud naelad; keiserinna Elena saatnud Niinale omalt poolt weel kirja ja tükikese paradisi elupuust. — Legendate järele olla ka Kristuse kuub kindlaste Grusiasse toodud. Grusiast läinud nimelt keegi Juudi preester Elios, prohwet Elia otsekohene järeletulija pasapühiks Jerusalemma, kus ta Kristuse ristilöömise juures olnud ja kuue soldati käest ära ostnud. Teiste legendade järele olla liisu läbi kuue omandaja soldat ise grusinlane olnud. (Grusia oli sel ajal Rooma walitsuse all, kes siit soldatid wöttis), kes kuue Grusias maa sisse matnud, kuhu puu peale kaswanud. 400 aastat hiljem leitud kuub puujuurte alt imelikul wiisil ülesse. — Nöndapalju kui mina isiklikult kaukaslastega selle üle olen rääkinud, peawad isegi rohkem haritud isikud kõike sarnaseid legendasid kindlaks tõeks.

Armenia ehk armenlased, keda grusinlaste järele Kaukasia pearahwaks loetakse, peawad endid Noa poja Jeweti poja Jawani otsekohesteks järeletulijateks; sedasama arwawad ka grusinlased — on wahest armenlastega otse tülis, kumb neist lähem ja õigem Noa pojapoeg on. Armenlasi arwatakse kaks ja pool miljoni olema; neid elutseb Türgis, Persias, Ost-Indias, Ungrias, Galitsias, Afrikas jne. Kaukasiast on neid umbes miljon. Nende keel üks indo-

europa keelte haru, läheb aga teistest selle sugukonna keeltest märksa lahku. Kuna tatari ja suurem osa tsherkessi rahwaid muhamedlased, on grusini rahwad jälle õigetusk, siis tunnistawad armenid endi isesugust Armeni-Gregoriani usku — on osalt ka Lutheri usku. Kaukasiast on nende pea asupaik Eriwani kubermang ja Karsi ümbrus.

Virulane (nr. 179), 10. august 1910, lk. 1–2

3

Wanal ajal oliwad armenid Babiloni, Assuri ja Persia alamad, wabastasiwad endid 6 aastat enne Kr. kuningas Tigrani all iseseiswaks Armenia riigiks, mis jällegi Persia, siis Makedonia alla langes. Siis waba ja jagunes II a. s. e. Kr. kaheks riigiks: Suureks ja Wäikeseks Armeniaks. Esimene wõideti jällegi Persia, siis II a. s. p. Kr. Rooma maakonnaks, siis lühikese iseseiswuse järel kordamööda türklaste, greeklaste ja mongolide alla, kuni ta 1522 türklaste ja perslaste wahel lõpulikult ära jagati. Wäike Armenia oli niisama Rooma maakond, siis 1080—1375 kaunis wägew iseseisaw riik; wõttis ka ristisõdadest osa; langes siis ühe ehk teise riigi kätte, kuna ta praegu suurelt osalt Wene riigiga ühendatud on. — Armenlastel on juba wanast saadik rikas kirjandus; otse lugemata on weel legendade hulk, iseäranis mis Noa, Salomoni, Kristuse, Pilatuse ja teiste piiblis leiduwate isikute kohta käib. Toon siin ühe wäikese näituseks, mis üks armenlane maailma loomise kohta kord suusõnal jutustas:

„Looja olnud juba kuus päewa ja ööd ilma puhkamata tööd teinud ja selle aja jooksul maailma peaaegu walmis saanud; ainult maailma keskkohal Kaukasus olnud weel lõpetamata, kuid siis saanud wäsimus wõidu: Ta pannud pea walge pilwepadja peale ja — jäänud magama. Maganud päewa ja öö. Kaheksanda päewa hommikul ülesse ärgates olnud tal töö tahtmine kadunud ja käed liiast tööst üsna haiged. Mõelnud siis silmi õerudes: „Mis tarwis ma siis inimese olen loonud, kui ise kõik pean ära tegema? Kui inimene looma ei õpi, ega ta siis looduse üle walitsedagi ei oska. Las' ta lõpetab wiimase looduse-töö, siis mõistab ka Looja tööd ja waewa paremine hinnata.” Sellepeale wõtnud Looja tööriistad õlale ja läinud kodu. Nüüd lõpetab inimene siin (Kaukasias) juba tuhandet aastat loomisetööd, aga pole siiski weel hakkamagi saanud: Kaukasia mägestik on ikka ühesugune loomisest pooleli jäänud chaos (segu, mägede räga), kuhu paiguti ükski surelik ligi ei pease. Wist läheb weel palju aastaid mööda, enne kui kena Kaukasia mägestik teede poolest läbikäidawaks, haritud maaks muutub ja inimene loomisetöö lõpetamisega uhkustada wõib.” (Wiimane punkt rääkija lisandus.) — Teiste pärisrahwaste kirjandus on hoopis wäikene ehk — puudub täieste. Mis ongi, selles, pruugitakse — et oma tähestik puudub — Wene, Grusini ehk Türgi tähestikku. Aga ei need ega ühegi teise keele tähestik ei anna Kaukasia keeli loomulikult wälja rääkida. Kaukasia keeled näitawad alles sellel arenemise astmel olema, kus inimene looduse häälele järele häälitsema õppis. Osalt wõeldakse neid (näit. Abhasi keelt) linnu keelega. Esiteks on nendes keeltes palju konsonantiseid kõrwti (iseigi kõigekõlawamas ja haritud Grusiai keeles), nagu mtk,

mtsch jne., mis hoopis rasked on wälja rääkida, teiseks on mitmed isesugused s g k b häälikud, mida ükski wõeras õieti wälja rääkida ei saa. Grammatikalikult nad just liig keerulised ei ole. — Ajaloolise tähtsuse poolest jääwad teised rahwad grusinlastest ja armenlastest taha — ei maksa sellega lugijaid tülitada.

Nagu Kaukasus oma toreda looduse ja mägedega Eestimaast, niisama lähewad kaukaslaste kombed ja ilmawaated eestlaste omast sootuks lahku. Muidugi on ka Kaukasiasse sisserännanud türklaste, greeklaste jne. wiisid ja kombed teised. Kui eestlane esimest korda suwe ajal näituseks Suhumi tuleb ja weekandjaid türklasi silmab, kes kisaga tema ümber kokku jooksewad, siis jääks tal imestusepärasest esite suu ammuli ja mõtleks, kelleks teda nüüd õige peetakse?! Nimelt kannawad türklased waatidega, nagu aga kanda jõuawad, hallikast toodud külma wett ümber; ühes käes on klaas, teises ankrust tulew gummi toru ots, millest nad waati seljast wõtmata soowijatele 1 kop. klaas wett kallawad. Waadike on aga päikese kiirte kaitseks puuokstega wõi pik-kade heintega ümber mässitud — näitab nagu mehine seljatäis olema. Külm on Türgi keele „souk” ja wesi „su”, ja „souk su!” see on „külma wett!” karjuwad nad wahetpidamata, mis eestlasele lihtsalt nagu „suksu!” kuulub. Ja mis sa sõber mõtled, kui türklased, heinakubjad selgas sinu ümber koguwad ja üheteise wõidu kõigest kõrist suksutawad?! Tahes ehk tahtmata hakkad arwama, et kas — hobuseks oled muutunud, ehk sind vähemalt selleks peetakse! Naljajutt räägib, kuda keegi kord kogemata hobuse wankrisse istuma seadnud, iseennast aga — aiste waele rakendanud. Kümme wersta olnud juba ära sõidetud, siis alles saanud mees aru, et ta hobune polegi. Ta tahtnud nimelt — hirnuda, aga pole osanud. Ega türklaste suksutamisega ka palju teisite pole. Usud ennast hobuse olema ja tahad türklastele takka ülesse lüüa, siis kukub esimene ots wastu maad ja näed kohe, et hobuse amet ilma õppimata ei lähe.

Peaasjalikult on türklased siin kalamehed ja tubakakaswatajad, ilma et Wene alamad oleksiwad. Nad rendiwad siin suurel hulgal tubaka tarwis maad, toowad ka sadanded töölisel Türgist kaasa. Siis on nad kohwimajade pidajad ja kaupmehed. Greeklased on külade asunikud, osalt suurkaupmehed, trahterite ja themajade pidajad ja pea ainukesed konditorid; liht leiba teeniwad nad ka, kuid wiimane on siiski rohkem türklaste äri. Siis hariwad greeklased ka tubakat ja põletawad süsi. Perslased on kas kõigemustema töö mehed, söepõletajad, wõi kohwimajapidajad ja wäikselt angeldajad. Teised sisserännanud rahwad, ka eestlased, on — üksikud wälja arwatud — maapidajad asunikud.

Virulane (nr. 183), 14. august 1910, lk. 1

4

Kus palju rahwaid, seal silmad ka mitmesuguseid riide wormisi. Grusini ja Tsherkessi rahwaste riided on pea ühed; ja ühesuguses wormis käiwad ka talupojad ja würstid — olgu siis, et wiimaste riided terwed, uued on ja nad

sõjariistu kannawad, mida talupojad ei tohi. Aga wõi wiimasedki tohtimisest suurt küsiwad? Ainult wäike osa kaupmehi linnades jne. kannab üleüldisi Europa riideid. Tatarid, armenid ja perslased lähewad igast teisest ja ka ise ühestteisest riiete kui ka näolaadi poolest suurte lahku. Perslase nägu on tõmmukas, metsik, peaaegu kole. Niisama lahku lähewad türklaste ja moldawlaste riided, kuna bulgarlased rohkem wenelastele liginewad. Greeklaste riided ja punane müts on türklastega üsna ühed, näost ja olekust tunned neid siiski: greeklane on elaw, ühtlasi ka toorem, kurjema waatega ja alkoholi sõber, kuna türklane rahulise tuima näoga, kaine ja hea inimene on, missuguseid teiste hommikumaa rahwaste seas naljalt ei leidu. Wäga kehwa on aga tema laul ja muusika; see kuulub kurblikult, on ühehääleline; heliredel ainult mõne astmeline. On türklasel aega, siis istub ta tundide kaupa liikumata ja laseb aga peale oma ühetoonilist joru, olgu üksikult wõi summaga. See kuuludub nii rõhuw ja ilma iluta, et aru ei suuda saada — mis tast ülepea lauldakse? — Greeklase muusika on wäga elaw ja kärarikas, aga eurooplase maitse ei leia ka sealt suuremat ilu. —

Kaukasia linnad näitawad oma toreda ja mägise ümbruse poolest wäga suurepäralised ja meeldiwad olema, kuid suurema toreduse kõrwal leiame ka tihti suuremat mustust, et — hoia aga nina kinni! Iseäralik paistab ka, kuidas kingalappija greeklane päris prospekti trotoarile (peauulitsa kõnniteele) oma leeri on üles löönud. Seal on tal laud, kingade ja lappide hunnikud jne. Siin pruugitakse ummiskingade taolisi seemisnahast kingi, millel tallad tuttawa Wene saabaste wiisil on alla õmmeldud. On nad katki, wiska uulitsal parandaja kätte ja kükita paljajalu kõrwal, kuni kätte saad. Seal tungib kusagilt hoowist wõi wiletsast söögitehasest wäljakannatamata hais ninasse, tuleb perslane mustusekoormaga wastu jne. —

Naisterahwas on, nagu tuttaw, hommikumaaalaste juures täieliselt mehe käsualune ja ori. Ometi käib üks rahwas naisterahwastega inimlikumalt ümber kui teine. Üks Armeni naisterahwas leiab oma perekonnas täielikku austust. Walitsuse wõim on mehe ja naise wahel õiglaselt jagatud. Wäliseis asjus on mees, aga kodu naine täieline peremees ja käskija, kus mehel midagi ütelda ei ole. Kuid naine tunneb oma wäärtust, täidab majaema kohuseid ausaste ja truult, ilma et sellepärast meest „walitseda” tarwitseks ehk „hukka läheks”, nagu mehed wahest kardawad. Kuid greeklasele, kes kül ka ristiinimene on, pole naine muud kui — tööloom ja koormakandja, emaeesel. On neil kuhugi minemist, siis peab naine kõik kraami oma selga wõtma, — sinna otsa laps ja wahest kakski, kui neid on. Ta kannab wiimase jõuga kõweras kõigest hingest, kuna mees käed seljataga päris tühjalt kõnnib: ta peab häbiks naise käest vähematki raskust oma kanda wõtma! Õige tunneb ka lojuse hingewaewa, aga greeklasel pole naisegi wastu vähematki halastust. Kehwale on ta mõnikord weoloomakski. Nägin kord greeklast kündma: adra ees eesel ja — naine! Omal ajal kuulsast ja targast Hellase rahwast on praegused toored greeklased wiletsa warjuna weel järel, nende naisterahwad meeste wägiwala all juba emaihust saadik wananenud, wiletsaks ja kõssi wajunud, waimupoolest tuimaks ja orjameelseks muutunud! Waimuannet ega iludust pole enam olemas.

Hoopis isesugune on türklase waade ja arwamine naisterahwa kohta. Tema kui muhamedlane usub, et naisterahwas õndsuse ilma saada ei wõi. Ta on mehele ainult ajaliku elu tarwis Allah poolt lõbu asjaks antud ja peab pärast surma tingimata põrgu minema. (Kes paha, wõiks peale põrgu minna, aga kallist naist peaks ikkagi kahju olema sinna saata.) Mehele antakse pärast surma paradisis uued, igawese noorusega ehitud neiud (guried) rõemustajateks. Ja kui palju weel: terwelt 70 tuhat igale mehele!!! (Mis liig on ikka liig!) Kui weel juurde arwame, et Muhamedi usu järele paradisis kõige kallimad ja magusamad puuwiljad kuulmata külluses kaswawad, mida süües kõht täis ega himu otsa ei saa, siis on meil türklaste taewas käes! Söömine ja naised — teistsugu taewast ta ei tunne. Aga ega ta oma maapealsele naiselegi liiga ei tee; ta hoiab teda oma iluks ja lõbuks, nagu igaüks mõnda iluasja hoiab. Türgi naine elab omas kodus wõi haremis nõnda ütelda laisa koera — ühtlasi ka wangi elu. Pole tööd, pole lõbu! ilma näokatteta ei tohi ta ennast ühelegi wõerale meesterahwale näidata, ega sellega kunagi sõna rääkida — istugu toas ja lõbustagu meest, see on ta ainus ülesanne! — Näokatet kannab ka Armeni naine — on kristlaste seas sellepoolest erandiks — kuid ta warjab ainult alumist osa ninast saadik ja on omas kodus, nagu ülemal öeldud, täitsa iseseisew. — Türklase waramisest naisterahwa kohta annab üks mullah (muhamedi preestri) noorepaari pulmakõne selgemat aimu, mis lühidalt nõnda käib:

„Armasta oma naist! Ta olgu sulle kõikidest kõigekallim. Pea teda weel kallimaks, kui — kallimat lehma omas karjas (!), sest sa oled tema eest mitu lehma pidanud maksma. (Nõnda kallist naist maksab juba armastada!) Aga hoia, et sa sellepärast weel naise nõu järele ei hakka tegema, mis mehe põrgu wiib . . . Kui suur prohwet Muhamed kord põrguhaua uksest sisse waatas, ei näinud ta seal naiste hulgas ühtegi meest. Üksi need, kes naiste nõu kuulewad, peawad nendega ühes põrgu minema. On sul head nõu tarwis, küsi sõprade käest; puuduwad sõbrad, hüüa turude, uulitsate ja teede peal: „Kes tahab mulle sõbraks hakata ja head nõu anda!” Ei aita see ka — siis alles wõid naise käest küsida; kuid siis tee überpöördult, otse naise nõu wastu: Käsib ta midagi teha, jäta tegemata, käsib istuda — tõuse püsti jne., siis pole sul põrgut karta! Pea teda alati lehmastki kallimaks, aga ära tema nõu kuule, siis on Allah õnnistus sinuga!” Aga wõi Türgi naisterahwas sellepärast mehi üle lüüa ei mõista: ta annab mehele nõu, mis ta ise sugugi ei taha, ja mees teeb siis überpöördult — just nagu naine soowis . . . —

Virulane (nr. 185), 17. august 1910, lk. 1

5

Wõtame wõrdluse kokku: Türklane, kui metsikuks peetud muhamedlane, on hea ja tasase loomuga, ega tee ka naisele liiga — kui tema pentsiku ilmawaate naise kohta kõrwale jätame; greeklane, kui kristlane, siiski palju toorem ja naise wastu sootuks halastuseta; armenlast, kes ka kristlane, haritud, perekondliselt otse eeskujulik on, peetakse kõige suuremaks petiseks päikese all.

On kõnekäänd olemas: Juut petab kolm kristlast, mustlane kolm juuti, kurat kolm mustlast, greeklane saab isegi kuradist wõitu, aga kui armenlane ette astub, lööb ta terve kupatuse kõige kuradiga üle! Kudas ta küll ühe ainsa kopika juures tingib ja kaupleb! Ta palub ja wannub küüned püsti kõige pühamat wannet, milles sõnagi tõtt ei ole. Kes kord armenlasega „kimbus” olnud, hoiab temast iga hinna eest eemale. Iseäranis otsekoheseid türklasi kooriwad nad halastamata kombel. Ta wõtab neilt, olgu kauba- ehk rahalaenu eest harilikult 60—100 protsenti — wõimalikult rohkem; siis riisub ta wõla ehk selle % eest põllusaagi ja mis iial wõtta sünnib, ära, kuid tasa ei saa wõlg kunagi — kaswab enne suuremaks. Räägitakse weel, et nad isegi türklaste tütreid ja ilusamaid naisi wõla eest ära müüa. Kui siis türklased wahest hädaga sõjariistad kätte haarawad ja omalt poolt ülekohut tasuma hakkawad, on Europas kisa suur: „kristlasi tapetakse!” „Paganad” aga nõnda hullud polekski, kui kristlased nendega wähegi ristiinimeste wiisil ümber käiksiwad. —

Üleüldiselt mõistetakse päris kaukaslaste nime all üksi Tsherkessi ja Grusini rahaid, kes endi toreda kehaehituse ja näolaadi poolest kõige teiste rahwaste kõrwal otse kuninglikud wälja näewad. Oma kotka ninaga ja kulli silmadega awaldab kaukaslane wõera peale suurepäralist, ühtlasi metslist mõju — sunnib tahtmata ennast nagu kartma. Kehaliku jõu poolest on ta kaunis nõrk, aga seda osawam sõjariistade tarwitamises, tuline, paenduw ja wäga ägeda loomuga. Nende riided: õhukesed seemisnahksed kingad, wildist ehk nahast sääririkud (säärsukad), puuwilla wõi sitsiriidest kirjud ehk punased õige kitsad püksid, siis mitmet karwa sitsiriidest lühemad ehk pikemad isesugused nõõritud wõi wolditud kõrge püstkraega kuued, mis eest haakidega kinni pannakse. Nad on kitsad, täitsa naisterahwa taljega, pealmine nendest padrungi taskudega. Kahe wõi kolme niisuguse kuue otsa tõmmatakse niisama kitsa taljega, padrungi taskudega, maani ulataw Tsherkessi kuub, mis mustast, pruunist ehk ka päris walgest willasest riidest on walmistud. Torkame tale weel karwase kõrge mütsi pähe, siis on meil esimese numbri kaukaslane käes, keda lugeja wahest pildil wõi ka elusalt on näinud. Olla ju wiimastel aastatel ingushisi (üks Tsherkessi sugurahwas) suurte kaitseks ka Eestisse toodud. — Peale räägitud riiete tõmbab ta omale weel burka ümber. Wiimane „riistapuu” on paks kameli karwast ilma käisteta wilt mantel, mis krooklõngaga kaela ümber kokku tõmmatakse, ja nõnda lai on, et ratsaniku ühes hobusega ära warjab. Hea burka maksab 25—30, kallimad 50—60 rbl. Halwemaid saab 6—8 rbl. eest. Mõned rahwad — herrasmehed wäljaarwatud — ei kannu sugugi mütsi waid tuttawat tuisukotti, (paschlök). Paraja ilmaga käib ta lihtsalt palja peaga (paschlök kukla taga) aga wihma ja wilu ajaga — niisama lämmastawatel suwepäewadel mässib ta end hoolega burka sisse ja tõmbab tuisukoti kõwaste pähe — palawa eest kaitseks! . . „Pane kasukas selga, et soe ligi ei saa,” öeldakse mõnikord Eestiski. — Muidu on kaukaslasel alati kingad jalas, aga kui talwekuudel liig mudane on ehk lume räitsakast sajab, siis käib ta tihiti palja jalu, et — kingad rikutud ei saaks! — Paschlöki kohta tähendan weel, et seda ka Suhumi eestlased pärismaalaste järel enamaste kannawad. Teatud aegadel on see tõeste hea, aga kui paljudel isegi wäljakannatamata palawatel päewadel paschlök oma tuttidega kuklataga tolgendab, siis on see ainult naeruwäärt järeleahwimine.

Kaukaslaste iseäraldustest on tähelepandaw, et mida kaugemal ja kõrgemal mägedes ükski rahwas elutseb, seda metslisem on ta oma iseloomu poolest. Mägestiku hommikupoolne osa wastu Kaspia merd hüütakse Dagestaniks, mis kõige õudsem ja koletum koht Kaukasiast on. Palju Wene werd on siin walatud; sai ju siin kuulus Shamil 1859. a. Ganibi kindluses würst Barjatinskist ära wõidetud ja wangi wõetud. Siin kohutaw-kõrgetes mägedes ja koledates kuristikudes elutseb üks wäga wahwa ja sõjahimuline, taltsutamata, toores ja werejanuline Tsherkessi rahwa sugu, nimega lesginid, kes iga halastusetunnet mehe kohta häbiks peawad. Inimese elu ei maksa tema meelest midagi; wastase surmab ta tühjemalgi tülikorral! Oma karwase kübara alt piiluwate tuliste musta silmadega ajab ta palja vaatamisega hirmu peale. Kabardinid ja mõned teised rahwad ei jää ka palju tagasi. Lesginide arwu loetakse 600.000 ümber. Perekondlik elu wäga halb. Mehed käiwad ainult jahil, wõimalikul korral ka rööwkäikudel. (Sõja- ja rööwkäigud oliwad waremalt Tsherkessi ja Tatari rahwaste ainukesed ametid). Koduse töö, olgu kerge ehk raske, peawad lesginide naised kõik üksi ära tegema, mis eest nad, peale mehest üle jäänud wiletsa söögi riismete ja riide nadide, alalist sõimu ja peksu palgaks saawad. Naisega lahkelt rääkida peab lesgin häbiks. Sellepolest lööwad lesginid isegi greeklased üle. Isegi enda wanemaid sõimawad ja peksawad nad ega wõta enestega ühes sööma — on sellepolest teiste rahwastele otse wastandiks, kes wanemaid suureste austawad. — Wiljakasw on mägedes koguni waene, teesid pole olemaski; ainult ratsa radakesed wiivad ühelt kaljult teise, kus wastutuleku korral teisest möödaminek sugugi naljaasi pole. Iga koorma wedu peab neid hädaohtlikka radasi mööda üksi ratsa toime saadetama. Hullutujulised mägede jõed, lume tuisud, tormid, lume lawinide, jää ehk kaljude allalangemised, udud, kolesügawad kuristikud — kõige ees on inimese elu alaliselt hädaohus. Peale kaljumägede rägastiku, mis ülewalt igawese lumega on kroonitud, ei näe silm midagi waheldawat ega lõbusamat. Pole siis ka rahwa metsikuse üle suurt imestada — rahwas karakteriserib ennast looduse järele. —

Just ühetaolised pole kõik mägederahwad siiski mitte. Lesginidest õhtupool otse mägestiku keskseljal elab teine Tsherkessi sugurahwas ossetinlased, kellede hingede arwu kõigest 170.000 peale määratakse. Mõned rahwateadlased tahawad neid hoopis sarmatide järeletulejateks pidada. Nad on ristiused ja lesginidest märksa parema loomuga, naiste wastu õiglasemad, wanemate austamine pühaks kohuseks. Nende naised walmistawad rohkeste õhukest willast riidet, mida peenem rahwas linnades suwe ülikondadeks pruugi ja ossetin riide nime all Kaukasiast heas kuulsuses seisab. Karwapooleselt enamaste walkjas hall. Et nad endi muidu puudulika teadmise ja puuduliku tööriistadega niisugust riidet walmistada wõiwad, näitab otse ime olema. Riie on 10—12 werschokki lai, archina hind läbistikku 150 kop. ümber — nii siis osta õige kallis. —

6

Ossetinidest õhtupoolsel mägede külgedel elavad päris tsherkessid — karakteri poolest lesginidega üsna ühed. Naisi ostetakse ja käidakse nendega, niisama lastega väga toorelt ümber. Kui isa lapse surnuks peksab või muidu tapab — pole tal vähematki etteheidet karta, ega tunne ka kahetsust. Nendel on mõisniku ja talupoja seisus. Esimesed on ehk vähe targemad — paremad mitte sugugi. —

Tsherkesside lähemad sugulased tshetshentsid, mis rahwusest ka kuulus Shamil oli, elavad lesginide põhjapoolse naabritena Dagestani ja Tereki jõe wahel. Muidu niisama toored, kuid teeniwad mõne iseäralduse poolest üleüldist tähelepanemist — woiwad teistele otse eeskujuks olla. Neil ei ole miski seisust, ei eesõigustega parunit, ega põlatud „bauerit” (talupoega), ei würsti ega krahwi, waid kõik on üheõiguslised wennad — kahetsemise wäärt muidugi naisterahwa halwaks pidamine! Isegi rahwa seast walitud peamehel (würstil) pole miskit muud õigust, kui et wälises asjus, nimelt sõjas tema sõna kuulatakse. Wäga vähe on neilgi haritawat maad, aga see on igaleühele ühetasa jagatud. Et maa headuse ehk halbtuse pärast tüli ei tõuseks, wõetakse jagamise juures liisku ja igauks on siis Allast antud osaga rahul. Ta ei maksa maa eest kellegile, ei anna seda ka raha eest teisele, waid harib hoolega. Nad kastawad põldusi ehk lasewad, kui wõimalik kraawide läbi wett põldudele, saawad siis ka wõrdlemisi rohket lõikust. Lapsi püütakse heameelega kooli saata, et õpiksiwad, kudas mujal ilmas elatakse. —

Enam-wähem kõik kaukaslased, nimelt aga tshetshentsid, tsherkessid, lesginid, kabardinid j. m. m. peawad üksi enda sugulasi — sõja korral ka terwet rahwast, ligimesteks. Omaste eest on ta walmis oma werd walama — kõik teised on neile waenlased. Kristuse õpetus wendadest ei mahu sugugi nende hingesse. Otse selle wastandiks on lahke wõeraste wastuwõtmine. Olgu wõeras kes tahes, kas wõi surmawaenlane — kaukaslase meelest on ta siis Allast saadetud ja wõetakse kui wenda kõige paremine wastu. Teda pannakse auistmele ja tuuakse söögiks-joogiks, mis aga paremat on. Olgu ta nii suur röowel kui tahes, aga siis wõid oma raha ja kõik julgeste tema kätte oida anda — hommikul saad kõik tagasi. Oma elu ja werega kaitseb ta sind niisugusel korral, kui tarwis peaks tulema, waenlaste eest ja saadab terwelt minema, aga kui tema maa pealt juba eemale oled jõudnud, siis waata ette, et ta ise — sinu rööwijaks wõi kõrilõikajaks ei saa. Üksi tema majas ja õues oled temale kallis wõeras. See on päris kaukaslase kombe. Olla isegi, nimelt kabardinide juures ette tulnud, et peremees wõerale ööseks oma woodi — kõige naisega annab ja ise wõera kaitseks wäljas läwe all koera wiisil magab! Nende ridade kirjutaja, vähemast, küll sarnase „õnne” osaliseks pole saanud! . . —

Kolijad rahwad, nagu kurdid, osalt tatarid j. m. hulguwad endi karjadega ühest kohast teise. Esimesi arwatakse küll tataridega sugulasteks, lähewad

aga loomu poolest enam tsherkessidega ühte¹⁾. Üks kurdlaste suguharu jesiidid on hoopis teistsugu kombedega ja imeliku usuga: neil on piibel ka koran ühtewiisi pühad — on kristlased ja muhamedlased korraga. Weel imelikum, et nad Jumalat ja kuradit ühte wiisi usuwad ja paluwad! Jesiitide usu järele on mõlemad ühesugused jumalad, kes wanaste kord era asjus kiskuma läinud, kus juures teine libisedes põrgu kukkunud. Sealt tulla ta jälle kohtupäewaks tagasi, sest Jumal, kui kõige armulisem, ei wõi juba põhjasmõtteliselt kedagi igaweste hukka mõista, pealegi teist enese sarnast, ilma kelleta ta üksi ka kohut ei saa mõista. Et kurat praegu weel aga hädas, siis on meie kõlbline kohus temale nüüd seda rohkem kaastundmust awaldada, teda hoolega teenides ja paludes, siis annab ta meile kord paradiisis parema palga. Nõnda arwab jesiitlane. Nad on tasase loomuga, tööarmastajad, austawad wanemaid, aita-wad waesid, ega tee omaltpoolt kellegile kurja; ainukene asi, mis teiste kaukaslaste iseloomu meelde tuletab, on see, et nad endale tehtud kurja tasumata ei jäta. Nimelt on Kaukasiast ikkagi tuntud weretasumine maksew. Kui keegi, nagu jesiitlane, omale tehtud kurja tasuma läheb, siis wõib sellest wanaseaduse mõttes: „silm silma wastu” jne. weelgi aru saada, aga teised kaukaslased ei küsi kunagi, kes kurja alustaja oli. Kui sa pealetikkuja rööwli wõi mõrtsuka enese kaitseks saad maha lüüa, hakkab selle lähem omane ikkagi sulle tasuma.

Ta luurab wõi aastate kaupa sinu järel, kui sind parajal pilgul tappa saab. Nii kestab mõne rahwa wahel, wõi ka enda keskel põlwest põlweni waen ja tapmine, sest et selle omaksed kellele werewõlga tasuti, omalt poolt jällegi tasuma hakkawad. Nii on terwed sugukonnad ajajooksul häwitatud.

Weretasumise kõrwal on ka werewennastus olemas. Kui kaks kudagi suureks sõbraks saanud isikut — olgugi teineteisele wõerad — werewennastust soowiwad, lõikab kumbki oma käe sisse wäikese haawa, millest mõned tilgad ühe-teise werd imetakse. Seal juures wannutakse piibli ehk korani juures truudust. Niisugune wennastus on siis kõikumata, kindlam kui lihaste wendade juures iial olla wõib. Werewenna eest ollakse, kui tarwis, alati walmis elu andma. Kõige pühamaks peetakse mägede elanikkude juures esiwanemate haudade peal antud wannet, mida iialgi ei murta. —

Tatarid elawad ka enamaste Kaukasia hommikupool küljes. On tööarmastajad ja hoolsad põllutöös, kui ka karjakaswatuses. Kuna teised pärismaalased mäletamata aegadest Kaukasiast elawad, on tatarid sinna hiljem rännanud. Igal kewadel peawad nad kahe tähtsama Allah meelepäralise sõjas langenud muhamedlase mälestuseks suurt pidu, basrami, kus üks jagu usuhullustajaid, Allah meelepärast olla tahtes, endile raskeid piinasi teewad. Nad haawawad endid nõeladega, torgiwad kehasse ja pähe terawad kepid, raud konksud jne. Mõni piinab ennast nõnda kaua kui surnult maha langeb. Just kui fakirid Indias.

---

¹ Mõned teadlased peawad neid lihtsalt iraanlasteks. Kurdlaste on mitu miljoni. Suur jagu elab Türgis ja Persias. Nanede keel Türgi, Arabia ja Persia keelte segu. Jesiidid on niisamuti kurdid (kurdlaste), üksi usk ja paremad elukombed on eraldajateks.

Virulane (nr. 187), 19. august 1910, lk. 1

7

Mägede elanikkude keskel leiame üsna kogemata ka wenelasi. Nimelt saadeti mõne aja eest Wenemaalt palju mittesallitud ususeltside liikmeid, nagu molokanid, duhobortsid jne. Tagakaukasiasse, kust muist orgudesse, teised mägedesse asendati. Kura ja Araksi jõgede wahel on üks kõrge tasandik, mille peal 67 wersta pikk, 12 wersta lai Goktsani järw, ligi 2 wersta (6400 jalga) kõrguses seisab. Järwe keskel olewa saarel on III aastasajal ehitatud Armeni klooster, aga järwe ümber kallastel Wenemaal wälja aetud molokonlaste ja teiste eriuskude külad. Seal nad üsna taewa all künnawad, külwawad ja tunnawad endid sellepolest õnnelikud olema, et ometi „üks paigake siin ilmas on,” kus nad wabalt endi usu kombede järele elada wõiwad.

Räägitud rahwastest õhtupool Kutaisi kubermangu kõrgemates mägedes elab wäike Swaneti rahwas, keda iseäraliselt tähele sünnib panna. Neid arwatakse kõigest 15 tuhat hinge olema, räägiwad siiski ise oma keelt, mis Grusini keelega sugulane. Wäga hoolsad põlluharijad. Waremalt oliwad swanetid täitsa endi mõisnikkude ja würstide pärisorjad, kes rahwast kõige raskemine rõhusiwad. Rahwast müüdi kariloomade wiisil, kus mehed naistest ja wanemad lastest lahutati jne. Wiimaks tõusis rahwas piinajate wastu ühel meelel üles, kaotas kõik suurnikkude seisuse ja hakkas ise oma asju arendama. Ta sundis suurnikud kõik endi eesõigusid ja rahwakulul saadud rikkused käest ära andma, ja iga teise, liht inimese osaga rahul olema, ehk kes sellega rahul polnud ja wastu hakkas — saadeti maalt wälja ehk surmati ära, mis metslise loomuga rahwa juures imeks pole panna. Kogukonna otsused tehti awalikkudel platsidel, kus igal täiskaswanud meeste- ja naisterahwal ühesugune hääleõigus oli. Ükski otsus ei saanud enne makswaks, kui kõik ühel häälel sellega nõus oliwad. Wanemad (nagu Eestis talitaja) ühes 12 wolimehega waliti määramata aja peale, lasti aga kohe lahti, kui neid kohusetäitmises kõlbmata leiti olema. Terwe maa asjad õiendati üleüldistel koosolekutel. Ilma tülideta siingi läbi ei saadud, aga kus oleks küll rahwast ehk „kogudust, kellel ühtegi wiga ega kortsu ei oleks?” Nõnda toimetawad nad sisemistes asjades praeguigi, kuigi wäliselt Wene seaduse ja ametnikkude alla heitma peawad. Swanetid on nimepolest kristlased, peawad aga paljugi paganuse kombeid. Surnuid kardetakse ja austatakse wäga. Matmise korral ohwerdatakse surnu auks, tema waimu ja jumaluse lepituseks härg; iga aasta peetakse weel suurt surnute mälestusepäha, kus iga mees kohustatud on ühte härga ja wähemalt 10 siga ehk lammast tapma. Seda kõik sellepärast, et surnud elawate peale wihastades wiimastele paha ei teeks. Ühe pühapäewa asemel pühitsewad nad nädalas kolme päha: muhametlaste reedet, juutide laupäewa ja kristlaste pühapäewa.

Abhasia — praeguse nimega Suhumi pärisrahwas on abhasid, tsherkessidega õige kaugelt sugulased. Kudas nad wiimasel Wene-Türgi sõja ajal mässama hakkasiwad, siis paljud surma saiwad, teised Türgimaale põgenesiwad, nende maa peale aga igat sugu teisi rahwaid, ka wiis küla eestlasi asutati, kuna üle-

jäänud abhasidele ainult teatud paigad elamiseks määrati, sellest rääkisin laiemalt algusel tähendatud kirjas „Wir.” 1906 a. Abhasia lähemad naabrid lõunapool kuni Rioni jõeni on mingrelid ja wiimaste kõrwal Osurgeti kreisis ja Batumi okrugas guriid — mõlemad kristlased, grusinide sugulased. Mingrelia würstiriik sai 1804 Wene walitsuse alla, millest hiljem Sugdidi ja Senaki maakonnad Kutaisi kubermangus tehti; ka Guria oli omal ajal iseseisaw riik. Niihästi neid, kui teisi pärisrahwaid asub ja elutseb ka Abhasias (Suhumis) küllalt. Nagu ülemal swanetidest öeldud, nii kannatasiwad ka guriid, iseäranis weel mingrelid rasket orjapõlwe. Ülepea on siin adeli seisus rohkearwulisem, kui kusagil mujal: iga saja hinge kohta arwatakse üks würsti sugu isik, kellede arw wiimasel ajal walitsuse korraldamisel weidi kahanenud on, sest et nendest, kes oma würsti seisust dokumentidega tõendada ei jõudnud, see seisus ära wõeti. Würstid tegiwad paiguti preestridki orjadeks. Tähtsamatel orjadel oliwad weelgi omad orjad, kellega nad mis kõik tahtes teha wõisiwad. Nüüd on rahwas küll ihupoolest waba, kuid elab üli waeseste — olgugi nende maa looduse ilu- ja annetepoolest otse maapealne paradis. See tuleb sellest, et nende renditingimised ja kohustused würstide wastu mõtlemata suured on. Teiseks, hariduse puudusest. Kes Suhumis kroonu maa peal asuwad, wõiksid küll hästi elada, aga et ta nii harimata, isaisade wiisist kinnipidaja — otse lapsiku ilmawaate ja arusaamisega on, siis kiratseb ta ikkagi, nagu — tuli toores puus.

Guriidel on üks iseäraline kombe olemas: Kui üks meesterahwas kedagi naisterahwast iseäraliselt austab, wõi ka armastab, ilma et wõimalust oleks teda naiseks wõtta (kui nad, ehk teinegi neist abielus on jne.), wõib ta paluda, et naisterahwas teda oma pojaks wastu wõtaks. On naisterahwas sellega nõus, walmistab ta ennast palwes ja paastumises sellewääriliseks. Määratud ajal koguwad siis sõbrad ja sugulased kokku, kellede juuresolemisel tulewane poeg pidulisel wiisil ema rinda imeb ja — pojaks on wastu wõetud. Nende armastus jääb siis kindlaste puhtaks ema ja poja armastuseks. — Ülepea on guriid mingrelidest hästi ausama loomuga.

Perekondlik elu on wiimaste ja enam vähem kõigi Grusia rahwaste juures kaunis heal järjel. Wanemate austamine otse eeskujulik. Olgu isa nii jõuetu ja wana kui tahes — üksi tema sõna maksab majas. Wanadega ühes lauas söömist peetakse iseäraliseks au-asjaks, mida üksi lugupeetud wõerale osaks saada lastakse. Naisi hellitatakse paiguti üleliigagi, kuigi need õigusliselt mehe kõrwal wähe kaaluwad. Pärilaisa põlwe peawad iseäranis mingreli naised. Seaduseks on, et ilma kaasawarata wõetud naine ikka midagi, näituseks sööki tegema peab, kuid kaasawaraga wõetud naine ei tohi midagi teha, kui ta au ja lugupidamist kaotada ei taha. Isegi lehmade ja kitsede lüpsmine on meeste asi. Aga ega nad seda meie wiisi kõrwast ei tee, waid lüpsmine sünnib tagumise jalgade wahelt — taha poole! . . . Üsna weider on waadata, kui mehed, pikawarrega piip suus, seda tööd täiest kõrist lauldes teewad. — On mehel üks hobune, istub naine teele minnes selga, kuna mees kõrwal jala-sörki laseb. Läheb naine jala teele, on ikka saatja kaasas; tihti näeme, kudas mees ehk teenija poiss perenaise kleiti wõi palawaga lihtsalt seelikult pika ridwa otsas nagu — wõidulippu järele kannab, mis siis pisut enne kohale jõudmist selga pannakse! . . .

Tuppa astudes on mingreli naistel, kui ilm palaw on, moodiks — olgu wõi eestlastegi juurde külasse tulles — kõige pealt peale teretamist seelikut seljast maha ajada, mis ta põrandale wiskab ja seliti selle peale heidab! Hulga aja pärast, kui palawus täitsa jahtunud, hakatakse alles tuleku põhjust seletama. Äraminekuga ei tee nad nõnda pea kunagi tegemist; neil on alati aega küll. — Tuleb sulle meesterahwas, olgu mingrel wõi muulane külasse, ja annad talle tooli alla, siis ta seal kudagi paigal ei istu: Seal ta aeleb ja keerab igate moodi, tõstab wiimaks jalad enese alla toolile, ajab nad siis ka lauale, tooli leeni otsa püsti jne., wiimaks, kui woodit silmab, läheb kõige nelja jalaga sinna, kust a siis jalgu keha alla risti pannes ennest igatepidi seab ja keerutab, pikali heites sirutab jne. Ülepea näikse tal jalad niisugused üleliigsed asjad olema, milledele kusagil kohta ei leidu. —

Virulane (nr. 194), 27. august 1910, lk. 1-2

8

Kaukaslase ratsaniku osawusest on lugeja muidugi kuulnud. Nad on hobusega juba lapsest saadik nagu ühtekokku kaswanud. Hobune toreda sadula ja sõjariistadega peab tal olema — olgu muud ehk ei. Nooremate armsam lõbu on dshigiti tegemine, see on hobuse selgas igasugu osawuse näitamine ja kaelamurdwate hüpete tegemine, nagu sellega muu surelik küll walmis ei saa. Ratsa sõidawad naised niisama, kui neil kuhugi minemist on. Mehed istuwad teele minnes tihti, kui hoostest puudus, kahe- isegi kolmekesi ühe hobuse selga. Mägedes sünnib iga koormawedu, olgu palgud, puud, wili jne. ainult ratsa; teisiti on wõimata. Tasandikkudel ja all madalikus pruugiwad muulased harilikka wankrid, pärisrahwas aga arbasid. Arba on üks isesugune, kahe päratu suure rattaga Kaukasia wanker, mille jäme puutelg ratastega ühes ringi käib. Ette rakendakse kaks suurt bühwli härga, mis pärismaalastel üleüldse töö juures loomaks on. Hobused on ainult ratsakoorma ehk sõidu jaoks. Bühwliid on päris koleda wäljanägemisega, aga wäga laisa käiguga, tasased loomad, armastawad sea wiisil mudas ehk hoopis wees lamada, kus nad, paljas nina weest wäljas, mäletsewad. Paha ilmaga koormata wedades heidawad nad ettejuhtuwa muda lompi maha, ja siis — kas wõi jäägi koormaga sinna! Ainult suure piinamisega wõib neid jälle liikuma saada. Tasa nagu täi liigub nende koorem; selle eest pannakse arbale oma 80—100 puuda ja rohkemgi peale. Arba all kõlgub suur bühwli sarw määrdega, kuid rikkamatel on wiisiks arbat kunagi mitte määrida. Kuiw puutelg kääksub koledaste, mis kaugele kuuldu, ette teatades: müts maha, rikas ligineb! Mõedetakse siin ju mehe wäärtust rikkuse järele. Teiseks rikkuse märgiks kantakse maailma pika ja laia käistega kuued, kuna waeste kuuekäised (warukad) paraja pikkusega peawad olema. — Suitsetada armastawad nad kõik, ka naised, kuid — tuld pole tal kunagi. Tubaka kaswatab ta ise, aga raha eest tikka osta ta ei raatsi. Tuld nõuawad nad iga ettejuhtuwa muulase käest, ehk karjuwad sind suure kisaga majast wälja, nagu oleks teab mis lahti; kisa põhjus on ainult: wii neile teepeale piibu jaoks tuld!

Kui kodumaalane kaukaslane, nimelt weel mingreli laulu esimest korda kuulaks, siis kataks ta küll kõrwad kinni wõi pistaks hoopis punuma! On küll türklaste ja teiste hommikumaalaste laul europlase meelest kehwa ja iluwaene, aga mingreli laul on nii weider, kisendaw ja wastik, et otse nerwide peale käib. „Wuate liha, wuate liha wa, wa!” kaasitab ta täiest kõrist kõige metslisema inetuma häälega alati, iseäranis teed käies (sõites). Shakalidega (piiblis nimetud metsalised), kes ka koledalt kisendawad, otse paras paar. Küsid, miks ta ometi sedawiisi kisendab, et ööseti magada ei saa? on wastus: „Aus mees peab alati kisendama, — üksi kelm luurab salaja ja waikselt!” Õigus ikka tema pool.

Kui kaukaslane just ei laula, siis räägiwad ja wadistawad nad isekeskes alalõpmata. Jutu sisu on, kas hoopis tühine ja lapsik ehk keerleb enamaste selle ümber, kudas teist saaks hõlpsam üle lüüa. Wanad mehed nimelt jutustawad noortele, kudas nad noorelt osawaste petnud, warastanud ehk rööwinud, mida nooremad nagu õndsakstegewat ewangeliumi huwitusega kuulawad, ühteist järeletegemisele waimustades. Ülepea on wargus ja rööwimine kaukaslane meelest auamet, üks käsitöö, mis au ja sissetuleku poolest teised käsitööd üle lööb. Lugu on nii, et esimene poeg isa majanduse pärijaks jääb; teised pojad, kui neid on, hakkawad kas karjatseks, kaupmeheks ehk käsitööliseks, kus õppinud warga wõi rööwli juure, just nagu iga teisegi käsitöö meistri juurde õppima minnakse. On noormees mõne aasta õppinud ja õpetaja poolt warguses ehk rööwimises, peale sellekohase eksami tegemist küllalt osawaks tunnistatud, et oma käe peal meistriks wõib hakata, siis on ta ühtlasti ka „täieks meheks” lugupidamise poolest tõusnud, kelle ees kõik ukсед lahti on! Tal on luba siis wanade meestega ühes laudas süüa, tohib ausa ja rikka mehe tütart kosida jne. . . . Ihujõu poolest on ta üleüldse nõrk, aga seda kawalam ja osawam sõjariistade tarwitamises. —

Kaukaslaste külad hüütakse aulideks, majad saklideks. Ülehel mägedes tehakse saklid kiwidest, allpool lattidest wõi hagudest. Osalt on nad püstlattidest, terawad, heina kuhja moodu onnid, mille külled alt ülesse wihma kaitseks kõiksugu umbrohu ja heinte pragiga on kaetud; osalt neljakandilised, samasugusest materialist seintega ja mullast laega, kus rohi kaswab. Põrandaks on lihtsalt emakene maapind, aknateks ukse auk ja korstnaks lae sees olew auk. Ahju aset täidab kesk põrandat olew kolde, milles tuli põleb, kus ümber istudes kõik endid juttu wadistades külmal ajal soendawad. Tule kohal ripub koogu otsas pada, milles nende ainust sääki, maisi pudru (mamalõga) keedetakse. Aulidel (küladel) pole vähematki plaani ega korda, waid saklid on tehtud kuhu juhtub: ühte näeme oru põhjas, teist nagu kotka pesa kõrgel kalju sõrwal pilwede wahel. Madalikkus, kroonu asumaal ehitatakse uuemal ajal majad juba osalt eurooplaste moodu kaunis korralikult, nagu seda würsid ja muud jõukamad ka oma päriskruntide peal teewad. Neil majadel on küll ka korsten, kuid — ahi puudub ometi! Meie laadilist ahju kaukaslane ei tunnegi: tal on ainult kamin (kolde, milles tuli põleb) nagu ülemal öeldud, ja mille suitsu paremates majades korstna kaudu wälja läheb. Ja ega need majad ka ahju sooja peakski: nende seinad on ainult tollistest ehk weel õhematest laudadest naeltega kokkulöödud.

Virulane (nr. 196), 30. august 1910, lk. 1

9

Leiba ei tarwita eht kaukaslane sugugi; ka ei mõista ta noa, kahwli ega lusi-kaga ümber käia, waid wõtab lihtsalt — peoga. Pea toiduks on tal magedalt keedetud maisipudru (mamalõga), kõrwaseks kitse juut ja joodaw wiin. Pidud ajaks tapetakse ka liha, mis kohe wärskelt ära söödakse, sest liha soolamise kunsti nad jällegi ei tunne. Teed käies ei wõta ta iial toitu ligi ega raatsi ka osta; on tal kõht tühi — ronib puu otsa sööma. Wiigi- wiina- ja muid wiljapuid ja marju on siin ju küllalt. Iseäranis wiigipuud, mis kesksuwest hilja sügiseni wäga toitwaid kakkusi annawad, on alati pärismaalase Sakkeusid täis. Raha peale kole ahne ja kogub seda — mitte et midagi tarwilikku osta, waid — raha enese pärast. Ta nälgib ja käib närudes, kuda wähegi wõib, aga rahast ei suuda ta lahkuda. Näituseks astus kord üks tuttaw mingreli kaupmees minu juurde sisse ja küsis süüa; ta olla kaks päewa lähemais külades ringi käinud, üle 2 tuhande rubla eest pähklaid ja muud kraami ostnud, aga mitte kusagilt süüa saanud. Kui ma tähendasin, et seal ju poodidest kõiksugu söögi kraami saada wõib, küsis mees suure imestusega: „Kas ma pidin siis sööki ostma hakkama?” Niisugune on kord nende iseloom. Oma kodust eemal olewaid päewatöölisi, kes oma leiwal töötawad, näeme niisama puude all ehk otsas endile söögipoolist otsimas! Päewapalgast ta juba süüa muretsema ei hakka. Seal ta elab ja tööd pealegi teeb! — Kehwa mees elab suwe otsa enamaste puuwiljast ja majadest. Maasikad walmiwad kõrgemal poljanil (madalikku neil pole) juba aprilli kuul, siis järgnewad moorusmarjad, ploomid, persikud, wiigid jne., kuni suuri pähklaid weel uueaastani jätkub. Nii siis süüa küll! —

Olgu pärismaalane kehwa wõi rikas — maisipudru (mamalõga) kitsejuust ja joodaw wiin on tal kodus omast käest, mis ta osta ei tarwitse. Esimest keedetakse igaks söögiks uus — ainult wesi ja jahud, ilma soolata — kuhu enne söömist tulisoolase juustu tükid sisse torgatakse. Juustu tükkide ülemised otsad jääwad loomulikku olekusse, kuna alumised tulise pudru sees ka pehmeks pudruks audunewad! Sealt ta siis peoga wõtab ja joodawa wiinaga wahetewahel alla uhub. Kutsutakse wõeraid, muretseb jõukam arukorral ka liha — tapab kas paar kana, iseäranis kui muulane, ütleme eestlane wõeraks kutsutakse. Täbar on ikka küll palja peoga süüa, aga — häda õpetab . . . Käed pestakse enne ja peale söömist puhtaks. Selleks käib keegi naisterahwas weekruusiga ümber laua ja kallab kordamööda kõigile kätte peale wett; selle järel sammub teine kuiwatamise rätikuga. Söödakse pikkamisi ja kaua, kus juures elawalt juttu aetakse. Enne wõera algamist ei pane keegi toitu suhu, lõpetab wõeras, lõpetab ka terve laudkond ühe krapsuga — olgu wõi kõigil suud toitu täis! Enne wõerast ei tõusta ka kunagi lauast ülesse. Wõeras, kes nende kombet ei tunne ja söömist ruttu lõpetab, wõid piduandjad päris tühja kõhuga jätta. — Joodawat wiina loeb pärismaalane söögiaineks — rüütab üksi söögi kõrwal; muul ajal ei joo ta naljalt — purjus pärismaalast tuleb siis täitsa tulega otsida. —

Kutsud kaukaslase omale wõeraks, siis on halenaljakas näha, kudas ta lusika, noa ja kahwliga hädas on. Näituseks kutsusin kord tuttawa oma (minu) perega ühes lõunalauale. Muu seas oli ka maisipudru hapupiimaga, kuhu mehike kohe juurde asus. (Piima tarwitawad nad ikka ka, mida lehmadest, bühwli-lehmadest wõi kitsedelt saawad. Sööwad ühes koorega.) Wõttis küll lusika kätte, kuid tõstis pudru waagnast — peoga lusikasse; suu ees wõttis jällegi lusikast peoga ära ja upitas suhu! Piimaga läks asi weel räbalamine: torkas ta ju oma musta käe niisamuti piimakaussi ja laskis peost lusikasse, aga suur juures peosse tagasi kallates, määrib terwe näo ja habeme paksu piimaga kokku!! . . . Lugeja wõib wahest laginal naerda, kuid mina pidin perega laua juurest põgenema — solkis ju inimeseloom kõik ära! Ta on nii lapsik, et tähele ei pane, kudas teised lusikat jne. tarwitawad.

Suuremate pidude ajal, nagu pulmad jne., kus wõeraid palju, seatakse wäljas pikad saetud (hööweldamata) lauad, umbes poolarssinat maast kõrgele, kus taga pidulised maas istuwad ehk kükitawad. Liha jaoks on ikka ka kausid, aga pudru portsjon wisatakse labidaga (nagu sawi ahjutegijale) igäühe ette palja laua peale. Matusepidu ajal ja enne, surma silmapilgust saadik — wäikesed wahe- ja söömaajad wäljaarwatud — kuuldakse naisterahwaste keskel „nutmist ja hulumist”, mehed aga karjuwad täiest kõrist, peksawad endile rusikatega pähe jne. Rikkamate ja ausamate surmakorral palgatakse weel hea trobikond nutunaisi ja -mehi. Leinanutt ja -kisa on määratu, kas jookse metsa, kuid pisaraid otsid nutjate palgelt asjata: kõik paljas kommeti mäng — näitelawaline etendus! On mõnel würstisoost isikul (kellede arw siin, nagu öeldud suur on) warrud, pulmad wõi matused, siis peab alam rahwas selleks loomi warastama, rööwima, ehk kui selleks tössike on — oma loomi wõtma ja tapma! Ülepea peab rahwas kõik würstide pidukulud omalt poolt kandma, ja matusekorral weel — nutma pealegi . . . On mõnes würsti perekonnas pidu oodata, hoiatab walitsus aegsaste, et asunikud loomi teaks hoida. Peale räägitud toitude kaswatab pärismaalane weel türgi ube (фасоли), mida õliga soosti taoliseks tehakse; muud kultura toidud on ka würstide laual tundmata — olgu siis, kes linnades elades kulturarahwaga rohkem kokku puutuwad. Kartula kaswatamisest ta ei tea; piim on, aga wõiwalmistamisest pole tal ka aimu, nagu ta liha soolatagi ei oska. Mõned suguharud teha küll kuulu järele wõid — sea (emise) piimast (!!), aga nende ridade kirjutaja küll niisugust wõid pole näinud ega söönud, ei tea siis tõeks ega waleks pidada. On sea liha hea, mis siis wõilgi wiga.

Põlluharimine on maapinna ja rahwahariduse järele õige mitmesugune. Kõrgemates ja raskemates sawimaades, nimelt Ararati ümbruses küntakse suurte pluugadega, kuhu 3—12 paari härgi wõi pühwel-härgi ette rakendatakse. Suhumi ümbruses elutsew pärisrahwas aga harib põldu nii halenaljakalt, et esimene põllumees Kain ehk vähemalt Noa pojad seda ka wiletsamalt ei wõinud teha. Adraks on neil lihtsalt üks konksutaoline puu, millel raud ikka ka konksu otsas. Ees weawad kaks päratut pühwelt, kuna kündja kõige adraga taga wintab ja wäntab — ader püüab ümber kukkuda! Wagu näitab paksu heina sees wilets kõwerik kriipsuke, nagu oleks seal siga ninaga tuhninud, ja seegi waoks taga kokku, kui kündja jalgadega ei aitaks. Seal ta adra taga lookleb ja kõikipidi kõwerdab, nagu tsirkuse turnija wõi uutmoodi kunsttant-

sija, higistab ja näeb otse hiiglawaewa, enne kui pisikese põllulapi läbituhitud saab. Selle järele algab hale äestamine. Äkkeks on tal üks peeneist leht-hagudest kokku pandud suure wiha taoline sabaga „elukas”, mida väga hästi pisuhännaks pidada wõib. Sellelegi rakendatakse pühwli paar ette, kuna mees ise püsti „äkke” otsas raskuseks asub. Tasased pühwliid liiguwad täi wiisil, kuna äestaja „äkke” otsas täiest kõrist laulab ja karjub — tegewuses sarnast „kurasi” näitab, nagu oleks tal mägede paigast tõstmise wõi mõni muu kangelase töö käsil. Ja üleinipline kangelase töö on see ikka küll: Kuna paks hein künni järele ainult kas sasi oli, ehk osalt weel kaswaski, siis on see peale äestamist — loogus maas, täitsa pikali! Sellega on ka wili maas, sest mais külwati enne kündmist — heina sisse! Nüüd hakatakse kohe pika warre otsas olewate maakirwestega (dohkadega) rohtu ära raiuma (dohkatama), muidu ei saaks mais rohu (heina) sees ülepea kaswama hakatagi. Mais kaswab küll igas paigas ja ka wiletsama maaharimise juures, kuid ialgi mitte rohu sees; rohi tuleb ära „dohkatada” ja mais harwaks lüüa, nii et 1—1½ arshinat iga üksiku maisi wahet jääb. Umbrohi on siin väga kange kaswama; pärismaalased peawad siis maisi kolmele korrale käsitsi dohkatama — rohust paljaks raiuma. Et eestlased põldu hästi hariwad, saawad nad ühe ainsa korra dohkatamisega läbi, ja seegi on wõrdlemisi kerge, sest meie teeme maisi waosse ja muldame enne dohkatamist nagu kartulaid. Hiljem, kui mais on juba mehe kõrgune, muldame jälle hobusega ja siis käime weel kord ruttu läbi, ainult liigwõsusid ja mõnda tihedamat wahelt maha lüües. Pärismaalased näewad küll meie põlluharimist ja kiidawad väga heaks — imestawad üsna eestlaste „tarkuse” üle, aga õpetust ometi ei wõta, ega milgi tingimusel järele teha ei mõtlegi. Paremad põllutööriistad maksawad ju rohkem, ja rahast ei wõi ta kudagi lahkuda ega suuda aru saada, et kulu hiljem kasuga tagasi tuleb. Rahaahnus on tal piirita, aga ta ei taha seda mitte osawa töö ja majapidamisega koguda, waid kawaluse ja kelmusega teiste kulul. Et ta wõeraid kõige nende haridusega wihkab, siis näeb ta teisest küljest, nimelt oma pisikese põllu juures mitu korda suuremat waewa, et aga oma isade kombedele mitte „äraandjaks” saada. Õppida püütakse ikka ka — peaasjalikult, et mõneks kroonu ametnikuks saada. Niipea, kui ta tärniga mütsi tohib kanda, on ta nii weider uhke, et — otse naerma ajab. Ülepea näeb ta teaduse ja hariduse kasulikku külge selles, et osawalt omakasu politikat ajada ja teisa tüssata, olgu kaupmehe ehk muu asjamehe-na. Sõna „wabadus” all mõistab ta wõimalust wabalt warastada ja röowida, ülemat eluõnne arwab ta ainuüksi kõlisesewas kullas leidma. On sul tale misgit maksmist ja ta näeb, et sulle weel raha järele jääb, siis kiirgawad ta silmad iseäraliselt; ta wäriseb otse ja peab plaani, kudas seda raha kätte saada, mis sulle kotti jäi. Püüad talle nõu anda, et ta oma majapidamist uuema aja nõuete järele parandaks, mille järeldusel rohkem raha saaks, siis on tal wabandusi palju, miks ta seda ei wõi, peapõhjuseks jääb aga, et teised, sugurahwas, sellega ei lepi.

10

Tuttaw nähtus on, et kui sa pärismaalasele mõnda lahkust näitad — talle kord wõi süüa annad, siis loeb ta ennast sinu heaks tuttawaks, kellel kombeline õigus on sinu käest kõike kas ilma ehk poolmuidu saada. Olgu ta nii ihnus kui tahes — raha eest tuleb ikka mõndagi asja osta; praegune aeg teisite ei luba. Olgu hind nii kindel ja üleliigne kui tahes, ta mangub ja tingib „tuttawa poolest” ikka alla. Naljatad, et andku tema „tuttawa poolest” rohkem kui teised, siis mees otse ehmatub ja peab sind peast pööraseks. Hea tuttaw peab üksi temale andma.

Iludusepoolest peetakse kaukaslasi üle ilma kuulsaks; nende naisterahwast ostetakse ja otsitakse Türgi pashade haremitesse ja mujale. Kõige ilusamateks loetakse weel mingrelisid; nende järele tulewad tsherkessid. Kadedaks ei pruugi meie siiski nende ilu üle saada, sest kaukaslane walmib wara ja — närtsib noorelt. Tema elu on, nagu õletuli, mis küll suureste leegitseb, aga ruttu kustub. Neiud näituseks saawad juba 12—15 aastaga täisealiseks; suurem õitseaeg wältab umbes 20 aastani, siis hakkawad nad silmanähtawalt wananema. Kuna Eesti naisterahwas weel 40—50 aastaselt kaunis noor näitab, isegi 70 aastase eidekese peale wastumeelsust ei awalda, muutuwad kuulsad Kaukasia naisiludused juba 30 aasta ümber koguni wastikuks wanamooriks; nende näonahk on nõnda inetult kortsus, et kudagi waadata ei taha ega tihka, mis arwatawaste sellest tuleb, et nad noorelt endi nägusid igapäew paksult wärwiwad (smingiwad). 30 aastane hallpea wõi -habe on kaukaslaste seas harilik nähtus — leidub isegi 25 aastaseid. Just nõnda noorelt nad ei sure, aga wanawad ruttu. Ka eestlane läheb seelses kliimas rutem, harilikult 40 aasta ümber halliks; järgmised põlwed wististe niisama kui pärismaalased. —

Pärisrahwastest, kelledega Suhumi eestlased kõige rohkem iga päew kokku puutuwad, on mingrelid ja abhasid nimetada. Esimesed on naabruses olewast Mingreliast Abhasiasse (Suhumi) sisse rännanud. Mõlema wahel walitseb wana elupõline waen; mis wiimase Wene-Türgi sõja ajal uut hoogu sai. Muhamedi usku abhasid on mitmeti ausamad, otsekoheamad ja usaldusewäärlisemad kui risti usku mingrelid, kes kiusakad, salakawalad, teiste tüssamise peale walmis on. Mingrelid nimelt tegiwad Wene-Türgi sõja ajal abhasidega lepitust, ja meelitasiwad wiimaseid Wene walitsuse wastu mässule, neile appi tulla lubades, mässu ajal jäiwad nad aga walitsuse nõusse ja aitasiwad — abhasid tappa. Selle järeldus oli, et need abhasid, kes Suhumi weel järele jäiwad, teatud kohtadesse asendati ja nende maa mitmest rahwusest asunikudele anti. Wiimastel rahutuste aegadel meelitasiwad mingrelid neid samuti, kuid abhasid oliwad juba targemad ja ütlesiwad: „Neid mingrelisi on weel elus, kes meie wanemate werega ostetud autähta kannawad — enam meie endid petta ei lase! Meie mässu ei tõsta; külap walitsus selle eest isegi meie endised õigused ja maa meile tagasi annab. Mässake üksi kui tahate — saate sama palka, mis meiegi waremalt!” — Alguses awaldas ennast waen üksi würistide ülekohtuse rõhumise wastu; walitsuse wastu tärkas see hiljem, kuid

kõigest suurem oli rahwuswaheline waen. Mingrelid warastasiwad abhasi tüdrukuid, abhasid ajasiwad jälle wägiwaldselt mingrelide loomad ära — iga tund oldi walmis karwupidi kokku minema. Abhasid ütlesiwad eestlastele: „Olge meie nõus ja häwitame mingrelid, wastasel korral häwitame teid endid!” Mingrelid paniwad omaltpoolt just sedasama ette, ühed on wargad, teised rööwliid — kumbagiga ei tahaks tegemist teha. Ja ometi elame nende wahel! Ütlesime abhasidele, et meil nende ja kõikidega soow on rahus elada, jätku ainult meie hooste ja loomade wargus järele, siis wastati: „ärge nõudke wõimata asja! Siis meie ei peaks ka sööma. Noormees ei saa muidu naistki, kui ta omale wargusega warandust ja lugupidamist ei teeni. Meie oleme ausad wargad, ega tule teid mingrelide wiisil tee peal rööwima!” (Pada sõimab kaltet!) Mingrelide rööwimisel polnud enam miskit piiri. Üks 16 aastane rööwel saadi kord kätte, kes hulga inimeste ja walitsuse ametnikkude ees toreda kõne pidas, mis ta kõik teinud ja kus rööwinud, lisas aga lõpuks ühe moldawlase kohta, kellelt ta 100 rubla rööwinud, kes aga summat suurendades 150 rbl. üles annud: „Aga see moldawlase koerapoeg oma walega; 100 rubla tal oli ja selle ma wõtsin küll, aga mis ta kelm ometi 50 rubla juurde paneb?! Ma palun teda wale eest wastutusele wõtta — mina olen üks aus rööwel, ega salli niisugust alatut walet!” Waat kus ometi tõe armastus ja auhinna wääriline aumeel! Ela ja ole siis nendega! —

Valgus (nr. 198), 1. september 1910, lk. 1

11

Wõeraste wastu oliwad kõik ühtewiisi waenulikud, ja pealekippumist tõsiselt karta, kuid nende enestewaheline waen tuli meile sedawõrd kasuks, et 1905. aastal elusse ja terweks jäime, kuigi paljudel, ka nende ridade kirjutajal kõik warandus ära rööwiti. Hiljem pandi sõjaseadus maksma, mis suurema segadustele piiri pani. Mässu aega, politikalisi olusi jne. ei taha ma rohkem puutada, wiiks liiga pikale. Mingrelide nurjatustest ja teiste tüssamisest wõiks ka mõndagi pentsikut weel kirjutada, aga aitab seekord. —

Halbtuste kõrwal leiame pärismaalastel ka mõned head kombed, mis iga teise rahwale eeskujuks wõiwad olla. Nõnda olen ju nimetanud, nagu: lahke wõeraste wastuwõtmine, wanemate austamine ja karske olek. Siis on weel ühistunne, mis eestlasel peaaegu puudub. On eestlane hädas, siis naerab ja parastab teine tihti selle üle, kuna suurem hulk hoolimataks jääb. On aga kaukaslasel häda, siis on teised suguwennad tal kõik abiks. Ihuliku puuduse korral annab üks lamba, teine wasika, kitse jne., aitawad tal nii karja soetada. Wõeraid wõtawad ka eestlased enam vähem lahkeste wastu, kuid wanemate austamises, iseäranis karskuses, jääwad nad — üksikud muidugi wäljaarwatud — pärismaalastest kaugele taha. Kuid nad on üliõrnad ja arwawad vähemati puuduse näitamist — auteotamiseks! Kuid asjata on sellepärast peeglit purustada, et ta musta nägu näitab; mõistlikum oleks nägu puhastada, wigasid püüda parandada. Hariduses peawad nad endid esimesteks — arwawad ilmale otse õlani ulatama, ja kui ajalehtede paljuse, sagedate kontsertide jne. peale

waadata, siis on nad väliselt haridusepoolest tõeste keskmisel järjel — kahju aga, et kombeline haridus maha jääb! Joomine toorestab . . . Mullu tapeti nende ridade kirjutaja wanem poeg ühe noore Eesti peremehe poolt (kellel nõumehi ei puudunud) nimega August Soosaar, hirmsal wiisil noaga ära. Mõrtsukas ise on Kaini wiisil hulkumas ja põgenemas. Ja minu poja weri ei ole enam esimene, kellega sealsed eestlased endi maapinda on wäetanud . . . Ma ei wihka sellepärast sealseid eestlasi waid tunnen nendest kahju . . . soowin südamest kombelise elule paranemist! — Jõukusepoolest on nad heal järjel, oma rahwust ja keelt peetakse kalliks. Tahaksin loota, et Suhumis „Weel pole kadunud kõik . . .”

Lähenen lõpule. Kui lugeja ka minu esimese kirjaga ([Wirulane nr. 205—222 aast. 1906](#)) on tutwustanud, siis on ta Kaukasia oludest ja rahwastest wäikest ülewaadet saanud. Mõnigi asi näitab kodumaalase meelet üsna isesugune, weider, wahest otse uskumata olema, mis wähema arusaaja kohta imekski pole panna: leidub ja Kaukacias isikuid, kes seal üle 25 aasta on elanud — Kaukasiast siiski midagi rääkida ei tea, ja nende ridade kirjutaja käest — olgu teadmatuse ehk jonni pärast — küsinud on: „kust sina kõik tead?” Nad arwawad siis ka seda, mis nende teadmisest kaugemale ulatab — luiskamiseks. Kõigil pole ju wõimalust ega tahtmist ümbrust iseäraliselt tähele panna, liiategi sellekohast kirjandust uurida. Keda aga kirjeldus huwitab, sellele tähendan. et mis ma 20 aasta jooksul Kaukacias elades ise tähele panna ehk wälja pärida pole suutnud, kirjanduslistest abi-hallikatest olen otsinud, ilma et midagi sellepärast otse ümber tõlkinud oleksin.

Enese isiklisest seisukohast tahaksin lõpuks tähendada, et Kaukasus küll reisijale otsatut huwitust pakub, paiguti (nagu Suhumis) otse maapealne paradiso on, aga — armas ta ei ole. 20 aasta jooksul olen seal rohkem huwitust leidnud, kui lapsena ial arvata võisin, aga südamele jääb ta täitsa wõeraks.. „Ei pool nii armas polnud seal, kui külatänawas” süüta noorusepäewadel. Mitte seal pole mu kodumaa, kus wahest ihupoolest (majandusliselt) hõlpsam elada, waid „kus kasteheinas põlwini me’ lapsed jooksi.” Kaua küll olen, nagu Israel kõrbeteed käinud; „wäsinud rändaja” igatseb jälle kõigest hingest põhjamaa lumehangede järele — koha järele, „kus koit mu hälli kullatas”, kuhu süda kümne köidiku ja saja sidemega on seotud ja wähemast surnuaiagi wiimast puhkepaika soowiksin. Üle Narowa jõudes ja kodumaa tuuleõhku tundes tundus see nagu kadunud wanemate waim kalmukünkast olema, kes „ärakadunud poega” ruttab sülle wõttes suudlema . . . Nüüd wiibin juba kolmandat kuud sünnipaigas wõersil, kus aeg nagu unenägu kaob ja sugulaste, sõprade suur lahkus ja armastus tõendab, et siin kased weel üsna kuiwanud — hallikad otsani umbe läinud pole . . . Nooruses ei teadnud weel lahkumise walust suurt, aga nüüdsel lahkumisel, kui õieti oma kodu lähen — nüüd kannatab mees kahekordselt . . . Ja siiski: ärge küsige tuulelt, miks ta puhub? wihmalt, miks ta sajab? ega rändajalt, miks ta läheb? . . . Igawene juut peab rändama . . . Ela, kosu, kaswa — ma pean sust ometi lahkuma, kallim kodumaa!!! —

Lõpp.